

KS. JERZY MISIUREK

DUCHOWOŚĆ PAULIŃSKA

Zakon paulinów ma swą bogatą historię, a przy tym duchowość. Formalnie zakon istnieje ponad 700 lat i obecnie (2005) liczy ponad 500 zakonników w 76 domach zakonnych. Na terenie Polski jest ponad 20 placówek, zaś poza Polską – ok. 40, w tym w krajach europejskich 28 (m.in. Niemcy, Węgry, Italia, Chorwacja, Belgia, Białoruś, Ukraina, Łotwa, Słowacja, Czechy) oraz ponad 15 na innych kontynentach: w Stanach Zjednoczonych, w Australii i w Afryce. Tak rozwinięty zakon kształtował swą duchowość, opierając się na ideałach monastycznych, jak również działalność o charakterze apostołskim.

I. HISTORYCZNE UWARUNKOWANIA

Dekret *Perfectae caritatis* Soboru Watykańskiego II zaznacza, że od najdawniejszych czasów „byli w Kościele zarówno mężczyźni, jak i niewiasty, którzy chcieli przez praktykę rad ewangelicznych z większą swobodą iść za Chrystusem i wierniej Go naśladować, prowadząc na swój sposób życie Bogu poświęcone. Wielu spośród nich, z natchnienia Ducha Świętego, prowadziło życie pustelnicze lub tworzyło rodziny zakonne, które Kościół chętnie objął swą powagą i zatwierdził” (DZ 1). Stwierdzenie takie odnosi się również do zakonu paulińskiego, którego członkowie pragną przede wszystkim naśladować Jezusa Chrystusa przebywającego przez 40 dni na modlitwie i pokucie

w okolicach pustyni judzkiej. Jednocześnie też w osobie św. Pawła Pierwszego Pustelnika z Teb (zm. 341), który z miłości ku Bogu przez prawie 90 lat przebywał dobrowolnie w odosobnieniu, upatrują oni swego szczególnego Patrona. Paweł Pustelnik jest nadal bliski paulinom, głównie dzięki bogatemu dziedzictwu duchowemu, jakie pielęgnuje zakon¹

Nie potrzeba dowodzić, że życie pustelnicze rozwijało się szczególnie bujnie na chrześcijańskim Wschodzie. Historia przekazała nam imiona tylko niektórych osób żyjących w odosobnieniu, którzy wstawili się surowością życia. Należał do nich m.in. św. Antoni (zm. 356), św. Hilarion (zm. 371), św. Makary Wielki (zm. ok. 390) i wielu innych; życie pustelnicze prowadził również św. Bazyli Wielki (zm. 379), św. Grzegorz z Nazjanzu (zm. 389), św. Jan Chryzostom (zm. 407). Za Karolingów widoczne jest przenikanie eremityzmu do krajów środkowej Europy, a zwłaszcza na Węgry, gdzie w VIII i IX stuleciu chrześcijaństwo zapuściło korzenie. Także wieki następne dostarczają nam wiele świadectw życia pustelniczego w krajach europejskich (m.in. święci Benedykt i Jan oraz ich towarzysze, eremici i męczennicy, zm. 1003, św. Gunther, zm. 1016, św. Andrzej Świerad, zm. ok. 1034 i jego uczeń św. Benedykt, zm. ok. 1037). Eremityzm nie wytrzymał jednak zorganizowanego życia klasztornego² Nie było bowiem rzeczą łatwą kontynuowanie życia na wzór Jezusa w dobrowolnym odosobnieniu. Dużą rolę w procesie przechodzenia z eremityzmu w cenobityzm na Węgrzech odegrał biskup Bartłomiej z Pécs (zm. 1253), początkowo mnich benedyktyński z Cluny, który pragnął zreformować życie mniszę na wzór zachodni. Prawdopodobnie w 1225 r. (według niektórych historyków – w 1215 r.) biskup Bartłomiej skupił pustelników w klasztorze św. Jakuba na górze Patacs koło Budy. Tenże biskup zrezygnował z funkcji ordynariusza diecezji, przenosząc się do tego klasztoru, któremu też wytyczył pewne normy życia zakonnego opartego na prowadzeniu życia wspólnotowego i pełnieniu ascezy³

Duże zasługi w umacnianie życia zakonnego paulinów położył bł. Euzebiusz (zm. 1270), kanonik katedry w Ostrzyhomiu. Za zgodą swego biskupa

¹ Por. J. S. P ł a t e k. *Początki Zakonu Św. Pawła Pierwszego Pustelnika*, Częstochowa–Jasna Góra 1989, s. 10. Por. także: B. D e g ó r s k i. *Korzenie duchowości paulińskiej. Pierwsi mnisi egipscy*. W: *W poszukiwaniu duchowości paulińskiej*. Red. J. A. Nalaskowski, A. Napiórkowski. Kraków 1999 s. 11-65.

² Por. F. P a s t e r n a k. *Powstanie zakonu paulinów i jego najstarsze reguły*. „Prawo Kanoniczne” 10:1967 z. 1 s. 194-202.

³ Klasztor ufundowany przez biskupa Bartłomieja należał do zakonu św. Pawła Pierwszego Pustelnika. Bartłomiej po pewnym czasie powrócił do Cluny. Por. P ł a t e k, dz. cyt. s. 42. Por. także: P a s t e r n a k, art. cyt. s. 209 n.

prowadził on od 1246 r. życie pustelnicze na górze Pilis i w 1250 r. zorganizował tam wspólnotę zakonną, drugi klasztor pod wezwaniem Świętego Krzyża, przyjmując regułę eremitów klasztoru św. Jakuba z góry Patacs. Jako następnie przełożony obydwu klasztorów, czynił starania o zatwierdzenie przez Stolicę Apostolską wspólnoty pod nazwą „Braci Pustelników św. Pawła Pierwszego Pustelnika”, m.in. w 1262 r. prosił pap. Urbana IV o aprobatę nowego zakonu i nadanie mu reguły św. Augustyna, lecz z braku uzasadnienia co do odpowiedniego uposażenia zgody nie otrzymał⁴ Oficjalna zgoda nadeszła dopiero w 1308 r. od pap. Klemensa V (za pośrednictwem legata Gentilisa), nadającego zakonowi regułę św. Augustyna⁵ Reguła ta stawiała na pierwszym miejscu miłość Boga i bliźniego jako naczelną zasadę duchowości chrześcijańskiej.

Przepisy odnoszące się do życia duchowego paulinów datują się od XIII stulecia. Pierwsze, z ok. 1225 r. nadane przez biskupa Bartłomieja są bardzo ogólne, wyrosłe z ducha benedyktyńskiego, akcentują rolę modlitwy i pracy fizycznej, a także posłuszeństwa, następne z 1263 r. skupiają się na zasadach życia kanonicznego, zaś z roku 1297 podkreślają monastyczne aspekty życia. Także konstytucje z ok. 1370 r. i z 1500 r. nie mówią wyraźnie o tożsamości zakonu i jego specyficznej duchowości. Nawet wydane po Soborze Trydenckim konstytucje z 1643 r. i z 1725 r. nie zawierają wyczerpującego omówienia interesujących nas zagadnień. Pomimo to na ich podstawie można powiedzieć, że zakon pauliński łączył w sobie niektóre elementy duchowości eremitów, kanoników regularnych i mnichów⁶ W 1769 r. pap. Klemens XIV potwierdził mniszy charakter zakonu paulińskiego⁷ Jednakże połączenie stylu życia eremickiego z troską o dobro duchowe wiernych w jednym zakonie mniszym z pewnymi elementami zakonów żebraczych spowodowało dalszą trudność w wyjaśnieniu tożsamości i duchowości paulinów⁸ W każdym bądź razie początki zakonu paulinów przywodzą na pamięć rzeczywistość pustyni,

⁴ Zamierzenia Euzebiusza popierał m.in. św. Tomasz z Akwinu. Por. P ł a t e k, dz. cyt. s. 54.

⁵ Por. F. P a s t e r n a k. *Historia kodyfikacji konstytucji zakonu paulinów od 1308 roku*. „Nasza Przeszłość” 31:1969 s. 11-74.

⁶ Por. S. Ś w i d z i ń s k i. *Constitutio Ordinis Sancti Pauli Primi Eremitae iuxta textum ante annum 1643 conscriptum*. Bonn 1970 s. 177 nn. Por. także: E. L. K u h n. *Powrót do źródeł czy akomodacja? Duchowość szwabskich paulinów w świetle wizytacji*. „Studia Claromontana” 19:2001 s. 476.

⁷ Por. S. Ś w i d z i ń s k i. *Wie der Paulinerorden zum Mönschsorden wurde*. „Studia Monastica” 13:1971 s. 321-329.

⁸ Por. K. E l m. *Pauliner und Kartäuser*. „Analecta Cartusiana” 83:1981 s. 116.

będącej czymś niezbędnym, by spotkać Boga. Pierwotne hasło paulińskie: *solus cum Deo solo* zachęca do stworzenia wokół siebie przestrzeni dla rozmowy z Bogiem, by całkowicie otworzyć się na Niego. Takie przekonanie przetrwało do czasów nam współczesnych.

Zakon paulinów rozwijał się szczególnie na Węgrzech. Zorganizowany w 1304 r. w Budzie klasztor pauliński wraz z kościołem św. Wawrzyńca przewyższał swymi rozmiarami inne klasztory, których w 1327 r. było 60 wraz z 900 mnichami. W samej tylko Budzie pod koniec XIV w. przebywało ok. 500 zakonników. W 1382 r. paulini za sprawą króla węgierskiego Ludwika Wielkiego otrzymali kościół parafialny pod wezwaniem Najświętszej Maryi Panny na górze starej Częstochowy wraz z dwoma wioskami i hutą żelaza. Klasztor miał służyć pustelniczemu stylowi życia zakonników w odosobnieniu i kontemplacji. Wkrótce potem, bo prawdopodobnie 31 sierpnia 1384 r. księżę opolski Władysław podarował im obraz Matki Bożej Częstochowskiej, który zasłynął nadzwyczajnymi łaskami i cudami. Fakt ten stał się niejako punktem zwrotnym zarówno w dziejach, jak i w duchowości zakonu paulińskiego. Eremickie tradycje musiały liczyć się z pielgrzymkowym charakterem miejsca⁹ Warto podkreślić, że w XV stuleciu paulini mieli już pięć prowincji i 170 konwentów.

Dobrze rozwijający się zakon spotkało, niestety, wielkie nieszczęście, gdy w 1526 r. Turcy pokonali pod Mohaczem wojska węgierskie; zginął wówczas m.in. król węgierski Ludwik II Jagiellończyk, wnuk króla polskiego Kazimierza Jagiellończyka, zburzono także ok. 100 klasztorów paulińskich, w tym siedzibę generała zakonu w Budzie, wiele bibliotek, archiwów i dzieł sztuki¹⁰

Nowy cios spotkał zakon paulinów w 1786 r., gdy cesarz Austrii i Węgier Józef II zlikwidował na mocy dekretu 64 klasztory paulińskie¹¹ Na ziemiach polskich pozostawiono klasztory w Częstochowie i w Krakowie Na Skałce. Domem głównym stała się odtąd Jasna Góra, od 1920 r. miejsce najwyższego przełożonego zakonu – generała.

⁹ Por. J. S. P ł a t e k. *Paulińska pobożność maryjna. Próba syntezy historyczno-doktrynalnej*. W: *Od fenomenu do fundamentu*. Red. J. Mazur. Kraków 1999 s. 61-136. Por. także: Cz. R y s z k a. *Jasnogórska opowieść*. Częstochowa–Jasna Góra 2003 s. 40.

¹⁰ Por. P ł a t e k, art. cyt. s. 76.

¹¹ Zamierzeniem cesarza Józefa II było doprowadzenie do całkowitego podporządkowania państwu życia zakonnego, a w rezultacie do jego zniszczenia. Kasatę klasztorów i zakonów kontemplacyjnych rozpoczęto tu już od 1781 r. Por. E. K o v á c s. *Pius VI bei Joseph II. zu Gast*. „Archivum Historiae Pontificiae” 17:1979 s. 241-287.

Dostrzegamy zatem, że zasadniczo wspólnota paulińska nie posiada swego założyciela, który by w przekazanej regule nakreślił jej specyficzne zadania. Pomimo to w świadomości duchowej paulinów został usytuowany Paweł Pustelnik jako naśladowca Chrystusa, a przy tym wzór modlitwy i zawierzenia Bogu. W pewnym sensie Paweł Pustelnik stanowi jakby personifikację pustyni, będącej elementem konstytutywnym duchowości wspólnoty paulińskiej. Charakterystyczne, że za godło zakonu przyjęto palmę, na niej kruka z bochenkiem chleba oraz dwa lwy, zgodnie z przekazem o kruku przynoszącym Pustelnikowi pożywienie, a symbolizującym Bożą Opatrzność, i lwach, które miały wspomóc pustelnika Antoniego w przygotowaniu grobu jego przyjaciela¹² Jednakże – jak słusznie zauważa Zachariasz Jabłoński OSPPE (komentując studium swego współbrata Stefana Rożeja) – duchowość paulinów przebywających często w klasztorach, do których przybywało mnóstwo pielgrzymów oczekujących od nich duchowego wsparcia, ulegała stopniowej ewolucji, przekształcając się w „eremityzm serca”¹³

2. CHARAKTERYSTYCZNE CECHY DUCHOWOŚCI PAULIŃSKIEJ

Wspólnota paulińska charakteryzuje się bogactwem treści życia duchowego, którym kieruje się na przestrzeni wieków. *Konstytucje Zakonu Świętego Pawła* opublikowane w 1986 r. stwierdzają, że wspólnota paulińska stawia sobie za cel „kontemplację Boga w samotności oraz umiłowanie modlitwy liturgicznej, pracowite i ubogie życie oraz praktykę pokuty jako udział w zbawczym wyniszczeniu Chrystusa; szczególny kult Bogarodzicy, wyrażający się głównie w naśladowaniu Maryi w dziele własnego uświęcenia i w działalności apostolskiej” Ponadto wspólnota ta kierowana Duchem Świętym i uwrażliwiona na znaki czasu odznacza się gorliwością apostolską „w służbie Kościoła i bliźnich: gorliwość ta ujawnia się szczególnie przez głoszenie słowa Bożego, świadectwo życia, sprawowanie sakramentów, zwłaszcza sakramentu pokuty” (art. 3). W stwierdzeniu tym zawierają się podstawowe elementy duchowości paulińskiej.

¹² Por. R y s z k a, dz cyt. s. 27

¹³ Por. Z. S. J a b ł o ń s k i. *Jasna Góra bliska i daleka. Ze studiów nad Sanktuarium Narodowym, Częstochowa–Jasna Góra 2004 s. 555.*

a) *Kontemplacja Boga i umiłowanie modlitwy liturgicznej*

Konstytucje paulińskie wskazując na przykład św. Pawła Pustelnika, a przede wszystkim na modlącego się Chrystusa i Jego Matkę, mówią o zobowiązaniu zakonników „do nieustannego obcowania z Bogiem” (art. 26). Chodzi tu niewątpliwie o wezwanie do kontemplowania Boga.

Wielu ludziom wydaje się, że kontemplacja jest czymś nadzwyczajnym, zarezerwowanym dla niektórych tylko osób. W teologii duchowości kontemplacja rozumiana jest jako prosty ogląd prawdy objawionej w świetle wiary i przy pomocy Bożej łaski, która przez miłość prowadzi do głęboko osobowego doświadczenia Boga¹⁴ Często rozumiana jest ona jako modlitwa kontemplacyjna, która obejmuje modlitwę liturgiczną Kościoła odkrywającego podczas roku liturgicznego misterium Chrystusa, nadto modlitwę medytacyjną. Teologia wyróżnia kontemplację nabytą i kontemplację wlaną, będącą dziełem samego Boga, a polegającą na bezpośrednim, doświadczalnym i miłosnym przeżywaniu Boga. Kontemplacja nabyta polega na prostym i pełnym miłości poznaniu Boga i Jego dzieł, będącym owocem własnej czynności człowieka, wspomaganą przez łaskę. Kontemplacja ta wywodzi się z wiary i miłości oraz działania darów Ducha Świętego: rozumu, mądrości i umiejętności. W wyniku zacieśniania więzów miłości z Bogiem, wielość modlitewnych aktów ulega uproszczeniu, stając się jakby jednym „spojrzeniem” miłości i uwielbienia (tzw. modlitwa prostoty). Według Teresy Wielkiej, Jana od Krzyża i Franciszka Salezego kontemplacja nabyta jest odmianą modlitwy afektywnej i modlitwy prostoty, w której człowiek może prostym i pełnym uwielbieniem wejrzeniem ogarnąć na jakiś czas miłosierną dobroć Boga, Opatrzność i nieskończoną wartość zasług Zbawiciela, aby następnie powrócić do rozważań i uczuć¹⁵

Już w XVII stuleciu polski paulin Grzegorz Terecki (zm. 1659) analizując dokumenty swego zakonu, podkreśla, że jego celem jest „prowadzenie życia kontemplacyjnego według stopnia i sposobu określonego w statutach” Autor ten dowodzi, że ojcowie paulini „prowadzili życie czysto kontemplacyjne”¹⁶

¹⁴ Por. Św. T o m a s z z A k w i n u. *Summa theologiae* I-II q. 180 a. 3.

¹⁵ Por. D. W i d e r. *Modlitwa i kontemplacja*. W: *Kultura życia wewnętrznego*. Wrocław 1983 s. 123-136.

¹⁶ G. T e r e c k i. *Directorium spiritualis vitae Fratrum Eremitarum Ordinis Sancti Pauli Primi Eremitae*. Cracoviae 1649 s. 240. O zainteresowaniach mistyką może świadczyć dzieło paulińskiego autora Gregorio Coelio Pannonio pt. *Commentaria in Cantica canticorum*. Viennae 1681.

Przekonanie takie nurtowało również austriackiego paulina Franciszka Bossli (zm. 1761), który analizując drogi osiągnięcia doskonałości, wiele miejsca poświęcił drodze jednoczącej. W ramach tej drogi omawia on zagadnienie medytacji i kontemplacji, którą rozważa jako *intuitus simplicis veritatis*¹⁷ Na element afektywny kontemplacji zwrócił uwagę Bossli w innym miejscu, podkreślając, że kontemplacja jest najwznioślejszym rodzajem modlitwy, której praktyka jest szczególnym darem Boga. Udziela On tego daru tym, którzy związani są więzami przyjaźni i bliskości z Bogiem. Co więcej – kontemplacja, zdaniem naszego autora, jest owym „skarbem ukrytym”, o którym nikt nie wie, chyba że go posiadzie¹⁸ Jakkolwiek mowa jest tu o kontemplacji wlanej przez Boga, to jednak autor pauliński podkreśla, że odpowiednią i bardzo potrzebną dyspozycją do kontemplowania Boga jest odosobnienie zewnętrzne i wewnętrzne¹⁹

Paulińscy autorzy tego okresu zachęcają do osiągnięcia doskonałości zakonnej na trzech drogach: oczyszczającej, oświecającej i jednoczącej. Ucząc o czterech stopniach kontemplacji Boga, Terecki podkreśla na drodze jednoczącej ważną rolę darów Ducha Świętego, zwłaszcza zaś daru mądrości²⁰ Z kolei Ferdynand Meislseder akcentuje na wszystkich etapach życia duchowego znaczenie modlitwy afektywnej, związanej ściśle z wydarzeniami zbawczymi Jezusa Chrystusa²¹ Bossli natomiast sądzi, że życie Pustelnika Pawła jest dla wszystkich wiernych, a zwłaszcza dla osób zakonnych na wszystkich trzech drogach przykładem osiągnięcia doskonałości²² Terecki uważa, że przykład Pawła Pustelnika wzywa do życia w odosobnieniu i samotności, a także do zachowania milczenia, aby lepiej kontemplować Boga w Jego Synu. „Wpatrywać się” winniśmy w Jezusa Chrystusa, który zaprowadzony przez Ducha na pustynię, poddany był pokusom szatańskim. Zbawiciel, zdaniem paulińskiego teologa, „dzień i noc na pustyni oddawał się kontemplacji” Paweł Pustelnik był Jego naśladowcą. Podobnie jak Chrystus, który kontemplantując Ojca płonął miłością, tak też Paweł zapalał się gorliwością apostolską. Toteż Aniołowie, którzy zaprowadzili Go po śmierci do nieba, „usługiwali”

¹⁷ F. B o s s l i. *Sanctus Paulus primus eremita exemplar perfectionis christianae et religiosae, seu commentarius in vitam S. Pauli primi eremitae a s. Hieronymo Ecclesiae Doctorem conscripta*. Viennae 1746 s. 466.

¹⁸ Tamże s. 465.

¹⁹ Tamże s. 473.

²⁰ T e r e c k i, dz. cyt. s. 95.

²¹ Por. F. M e i s l s e d e r. *Desertum asceticum*. Posonii 1724 s. 12, 22, 83, 89.

²² B o s s l i, dz. cyt. s. 116, 147, 364, 377.

przedtem Jezusowi²³ Kontemplacji spraw Bożych sprzyjają, według Tereckiego, umiłowanie celi i ciszy oraz czujność wobec pokus szatańskich²⁴ *Konstytucje* paulińskie podkreślają, że „skupienie wewnętrzne i atmosfera ciszy stanowią jeden z podstawowych warunków spotkania z Bogiem w modlitwie, w głosie sumienia i wydarzeniach życia, w słowie Ojca mówiącego do nas w Chrystusie i Kościele. Dzięki skupieniu łatwiej możemy dzielić się z innymi ludźmi darem obecności Boga” (art. 30).

Konstytucje zwracają uwagę także na znaczenie liturgii w życiu duchowym, przy czym podkreślają rolę modlitwy brewiarzowej, jak też sprawowania Najświętszej Ofiary. Prawdopodobnie od kanoników regularnych św. Augustyna, do których należał bł. Euzebiusz, paulini przyjęli zwyczaj wspólnego odmawiania psalmów. Z biegiem czasu wytworzyli oni własną liturgię i opracowali zwłaszcza mszał i brewiarz. Po Soborze Trydenckim przyjęli jednak rzymskie księgi liturgiczne²⁵ *Konstytucje Zakonu Świętego Pawła Pierwszego Pustelnika* zatwierdzone w 1930 r. przez pap. Piusa XI zawierają specjalny rozdział poświęcony oficjum brewiarzowemu (rozd. XIII) oraz Ofierze mszy św. i głoszeniu Słowa Bożego (rozd. XIV). W najnowszych natomiast *Konstytucjach* z 1986 r. w rozdziale III omówiono „Życie liturgiczne” ojców i braci paulinów, akcentując, że „przez Słowo Boże, Ofiarę Eucharystyczną, sakramenty i Liturgię Godzin Chrystus kontynuuje swoje kapłańskie posłannictwo, dokonując naszego uświęcenia i uwielbienia Ojca, co jest zarazem celem całej naszej działalności” (art. 20). *Konstytucje* podkreślają, że „sprawowanie Eucharystii stanowi centrum życia całej wspólnoty oraz jest źródłem doskonalenia jedności braterskiej” (art. 21). Jednocześnie też *Konstytucje* zwracają uwagę na znaczenie chórowej Liturgii Godzin, która „stanowi jedno z głównych zadań powołania paulińskiego” Z uwagi na to, że „wspólna Liturgia Godzin w odpowiednich porach dnia uświęca czas, który należy do Pana”, wszyscy członkowie konwentu są zobowiązani „do chórowego sprawowania Liturgii Godzin” (art. 24).

Warto podkreślić, że już w XVII w. Grzegorz Terecki zachęcał paulinów do wspólnych modlitw, zalecając podczas oficjum rozważanie męki Pańskiej. Polecał, by godziny kanoniczne odmawiać w postawie stojącej, wyraźnie i dokładnie z zachowaniem przerwy w środku i na końcu wierszy. Wzywał on również do odmawiania *Officium parvum* o Najświętszej Maryi Pannie,

²³ Por. T e r e c k i, dz. cyt. s. 247-251.

²⁴ Tamże s. 245.

²⁵ Por. M. Ł a c e k. *Duchowość paulińska a duchowość innych zakonów*. W: *W poszukiwaniu duchowości paulińskiej* s. 100.

i uważał, że ten, kto opuszcza świadomie i dobrowolnie choćby jedną godzinę modlitwy brewiarzowej, popełnia grzech śmiertelny; zachęcał przy tym, by jutrznia była odmawiana o północy, zaś o godz. 6 rano – pryma, a po niej odprawiana msza święta²⁶

b) *Asceza – udział w zbawczym wyniszczeniu Chrystusa*

Konstytucje z 1986 r. włączają ascezę do podstawowych przejawów duchowości paulińskiej. Wprawdzie w *Konstytucjach* nie występuje termin „asceza” jednakże wyrażenia: „życie ofiary z Chrystusem” lub „życie pokutne” wskazują na taki sens. Przejawem paulińskiego stylu życia jest „umartwienie ciała przez post i wstrzemięźliwość, praca nad sobą i wytrwałe studium, znoszenie przeciwności, cierpienie i starość” *Konstytucje* dodają, że „ducha pokuty wymagają także: praktyka rad ewangelicznych, wierność życiu modlitwy i życiu wspólnemu oraz pełne włączenie się w dzieło apostolskie”; dzieła pokutne paulini łączą z częstym korzystaniem z sakramentu pokuty (art. 35). Charakterystyczne, że wszystkie praktyki pokutne wiążą *Konstytucje* z osobą Jezusa Chrystusa i tajemnicą Jego krzyża. Podkreślają bowiem, że przez dobrowolne wyrzeczenia i trudy możemy bardziej upodobnić się do cierpiącego za nas Zbawiciela świata (art. 34), toteż nie dziwi stwierdzenie, że przez życie pokutne, charakteryzujące paulińskie powołanie, uczestniczymy „w zbawczym wyniszczeniu Chrystusa, zespalamy się z Kościołem pokutującym i ustawicznie odnawiającym się” W myśl postanowień *Konstytucji*, akty pokuty prowadzą „do odwrócenia się od grzechu, do wewnętrznej przemiany w nowego człowieka oraz do utrwalenia woli przynależenia do Boga” (art. 33).

W *Konstytucjach* z 1930 r. oprócz praktyk co do zachowania postu znajdujemy przepis „wspólnej dyscypliny” obowiązującej w każdy piątek, połączony z odmawianiem Psalmu 51: *Miserere mei Deus*; praktyka ta miała być znakiem nie tyle umartwienia ciała, ile zwłaszcza ćwiczenia się w pokorze (por. art. 139). *Konstytucje* te podkreślają, że umartwienie zewnętrzne należy łączyć z wewnętrznymi, by pomagało to w zdobywaniu cnót (art. 204).

Wezwanie do głębszej ascezy spotykamy również u autorów paulińskich wieków poprzednich. Tak np. Grzegorz Terecki mówi o surowych przepisach

²⁶ G. T e r e c k i. *Obyczaje zakonne Paulinów*. W: *Acta Provinciae Polonae Ordinis Sancti Pauli Primi Eremitae*. T. I. AJG nr 741 s. 727-728. Tłum. K. Szafraniec. Jasna Góra 1970 s. 2-5, 29 (mps). Brewiarz pauliński (Venetiis 1540) zawiera m.in. *Oficjum De Passione Domini i De Virginis Mariae*.

postnych w niektóre wigilie i święta roku kościelnego, m.in. w przededniu św. Pawła Pustelnika i św. Augustyna, a także o zakazie spożywania pokarmów mięsnych i nabiału w okresie adwentu²⁷ Z kolei F. Bossli wzywa do „ucieczki od świata” i „pogardy świata”, a także umartwień zewnętrznych i wewnętrznych, zwłaszcza dla znajdujących się na drodze oczyszczającej i oświecającej²⁸ Wszystko to przekonuje nas o znaczeniu, jakie paulini przywiązują dla praktyk o charakterze ascetycznym.

c) Maryjność

W *Konstytucjach* paulińskich z 1986 r. spotykamy cały rozdział poświęcony roli Maryi w życiu zakonu. Podkreślona została myśl, że od początku istnienia zakonu Maryja spełnia w nim wyjątkowe zadania. Paulini czcili Ją zawsze jako Matkę, Panią i Królową, szercząc Jej cześć. *Konstytucje* przypominają, że opieka Maryi „stanowiła ostoję świętości i skuteczności posłannictwa wśród narodów”, do których byli posyłani. Maryjny charakter duchowości paulińskiej wyraża się zatem w synowskiej miłości, pragnieniu naśladowania wierności Bogu, głoszeniu Jej wielkości i udziału w Chrystusowym zbawieniu oraz więzi z Duchem Świętym (por. art. 60). Jednocześnie też *Konstytucje* akcentują, iż swą cześć wobec Bożej Rodzicielki należy zawsze opierać na Chrystusowej Ewangelii i nauczaniu Kościoła. W nawiązaniu do konstytucji *Lumen gentium* Soboru Watykańskiego II przypomniano wyjątkową świętość Maryi i potrzebę naśladowania Jej cnót. Przejawem modlitewnej czci wobec Matki Najświętszej jest obchód Jej świąt, nabożeństwa uświęcone przez tradycję i zalecone przez Kościół, a zwłaszcza różaniec; *Konstytucje* wyrażają zachętę do podejmowania praktyki maryjnego niewolnictwa, skoro podają: „Gotowi jesteśmy na formy nawet najbardziej zobowiązujące, aż po całkowite oddanie się Jej na własność” (art. 61). Mówiąc o sanktuariach maryjnych, *Konstytucje* wymieniają przede wszystkim Jasną Górę, spełniającą wielką rolę w kształtowaniu życia duchowego naszego narodu (art. 62)²⁹ Przyznać trzeba, że jest to chyba pierwsza tak jasno i wyraźnie sformułowana w *Konstytucjach* myśl o maryjnym charakterze duchowości paulińskiej.

²⁷ T e r e c k i. *Obyczaje zakonne Paulinów* s. 14.

²⁸ B o s s l i, dz. cyt. s. 116-364.

²⁹ Por. J. S. P ł a t e k. *Duchowość maryjna paulinów*. W: *W poszukiwaniu duchowości paulińskiej* s. 169-178.

W rzeczy samej paulini zawsze okazywali synowską cześć wobec Maryi. Wyraził to m.in. G. Terecki w słowach modlitwy, może nieco nawet przesadnej, błagając o odpuszczenie grzechów: „O Maria, Maria, Virgo dulcissima, miserere mei vilissimi peccatoris, saluto et veneror te. Eia impetra mihi plenam omnium peccatorum remissionem”³⁰ A na innym miejscu błaga: „O Maria, Virgo dulcissima, per dolores tuos, per tua merita, succurre mihi in vita, in morte”³¹ Prosi on także Maryję o pośrednictwo w prowadzeniu przez paulinów głębszego życia duchowego³² Oficjum o Matce Bożej znane było paulinom od XIII stulecia (*Officium parvum*), w XVIII w. także o Niepokalanym Poczęciu i Wniebowzięciu Maryi³³ i Litania Loretańska³⁴ Z tego względu dziwi informacja, jakoby w szwabskiej prowincji paulinów nie wyczuwało się nigdy „szczególnego nabożeństwa maryjnego”³⁵

Dodać trzeba, że obok pobożności maryjnej i związanej z nią duchowości, w zakonie paulinów ważne miejsce zajmuje kult św. Pawła Pierwszego Pustelnika. Ważniejsze wydarzenia życia zakonnego, np. na rozpoczęcie kapituły prowincjalnej związane są z modlitwą ku czci tego świętego³⁶ W wielu klasztorach paulińskich codziennie odmawia się Litanię ku czci św. Pawła Pustelnika, w dniu jego święta przewidziane jest odnowienie profesji zakonnej³⁷, natomiast przed 15 stycznia odprawia się nowennę ze śpiewem hymnów obrazujących jego życie. Żywy jest także kult Aniołów Stróżów, będący wyrazem wdzięczności za ich opiekę nad św. Pawłem Pustelnikiem³⁸

d) Apostolstwo

Konstytucje słusznie zauważają, że zakon pauliński „od samych początków swego istnienia prowadził działalność apostolską, która początkowo

³⁰ T e r e c k i. *Directorium spiritualis vitae* s. 258.

³¹ Tamże s. 263.

³² Tamże s. 256. Por. T. C i o ł e k. *Pobożność maryjna według o. F. Bossli*. W: *W poszukiwaniu duchowości paulińskiej* s. 183.

³³ *Festa necon Officia propria Sanctorum Patronorum Ordinis Sancti Pauli Primi Eremitae*. Częstochoviae 1774 s. 139-140.

³⁴ Tamże s. 159-161.

³⁵ K u h n. *Powrót do źródeł czy akomodacja?* s. 498.

³⁶ *Ceremoniał Zakonu Świętego Pawła Pierwszego Pustelnika*. Jasna Góra 2002 s. 126.

³⁷ Tamże s. 40-41.

³⁸ Por. M. Ł a c e k. *Duchowość paulińska a duchowość innych zakonów*. W: *W poszukiwaniu duchowości paulińskiej* s. 104.

wyrażała się w dawaniu świadectwa, pouczeniu i modlitwie. Z biegiem czasu, stosownie do decyzji Kościoła, podejmował Zakon funkcje apostołskie: od posługi słowa Bożego i szafarstwa sakramentów we własnych kościołach, aż po działalność misyjną i pedagogiczną” (art. 47). Już bowiem pierwsza zorganizowana przez bł. Euzebiusza wspólnota starała się łączyć element pustelniczy z wymogami pracy apostołskiej według kontemplacyjno-czynnej formy życia³⁹ Wspólnota paulińska uwrażliwiona była na „znaki czasu” i potrzeby ludu Bożego, stąd też potrafiła łączyć kontemplację z działaniem. W XVII w. Grzegorz Terecki pisał, że początkowo prowadzono tylko życie kontemplacyjne, natomiast z ówczesnych *Konstytucji* zakonnych (prawdopodobnie z 1643 r.) wynika, że jest to „mieszany” rodzaj życia duchowego, a więc o charakterze kontemplacyjno-czynnym⁴⁰

Podstawą apostolatu w Kościele, jak słusznie akcentują *Konstytucje* z 1986 r., jest chrzest i bierzmowanie. Także z tytułu profesji zakonnej należy poświęcić się bardziej służbie Kościoła, zwłaszcza dzięki uczestnictwu w kapłańskiej godności Chrystusa. Wskutek tego również bracia zakonni jako uczestnicy kapłaństwa powszechnego mają nie tylko możliwość, ale – jak podkreślają *Konstytucje* – obowiązek umacniania i szerzenia Bożego Królestwa. Dokonuje się to „przez ewangeliczny sposób życia, przez modlitwę, ofiary i prace, a zwłaszcza przez pełnienie woli Ojca i dźwiganie krzyża” (art. 48). Ważną powinnością apostołską jest zatem głoszenie słowa Bożego, budzącego wiarę i prowadzącego do życia sakramentalnego. W trosce więc o duchowe dobro ludzi kapłani paulińscy wezwani są do wyjaśniania nauki Chrystusa, a w ich przepowiadaniu ma być „obecna” Maryja (art. 49). Na Jej wzór należy przeżywać w swym sercu odwieczne Boże prawdy, by następnie przekazywać je innym, zwłaszcza pielgrzymom bądź też uczestnikom rekolekcji i dni skupienia (art. 50). Do zadań apostołskich paulinów należy również udzielanie posługi sakramentalnej (art. 51), zwłaszcza gdy chodzi o Eucharystię (art. 52) i sakrament pojednania (art. 53). Dzięki temu przyczyniają się oni do duchowego odrodzenia grzeszników, którym dopomagają w kształtowaniu sumienia w duchu Chrystusowej Ewangelii (art. 54). *Konstytucje* stawiają wymagania, by pod wpływem działania Ducha Świętego poświęcić wszystkie

³⁹ Por. P a s t e r n a k. *Powstanie zakonu paulinów* s. 215.

⁴⁰ Por. T e r e c k i. *Directorium spiritualis vitae* s. 240-242. *Konstytucje* z 1643 r. zainspirowane prawdopodobnie przez jezuitów oficjalnie otwierały zakon na zadania pastoralne; zresztą paulini zawsze starali się łączyć *vita eremitica* i *cura animarum*. Por. E l m. *Pauliner und Kartäuser* s. 112-117. Por. także: E. L. K u h n. *Szwabska prowincja zakonu paulinów w czasach nowożytnych*. „*Studia Claromontana*” 21:2003 s. 585.

swe siły dla Boga i ludzi, zgodnie też z uwrażliwieniem na „znaki czasu” (art. 59). Jednocześnie też *Konstytucje* zachęcają do roztropnego korzystania ze środków społecznego przekazu celem lepszego wypełnienia zadań apostołskich (art. 58). W sanktuariach natomiast i w domach mających odpowiednie warunki powinno się tworzyć ośrodki rekolekcyjne dla kapłanów i ludzi świeckich (art. 55). Przyznać trzeba, że tak bogata działalność apostołska paulinów stała się wymogiem czasów najnowszych, zwłaszcza zaś po Soborze Watykańskim II. W XVII w. Terecki wskazując na cele zakonu paulinów, wspominał o obowiązku niesienia pomocy bliźnim w przewyciężaniu pokus, jak też o „działalności zewnętrznej”, przez którą można rozumieć apostołstwo⁴¹

Analizując duchowość paulińską, J. A. Nalaskowski OSPPE zauważa, iż w ciągu wieków trwała pewna rywalizacja dążeń, przy czym niekiedy zwyciężał kierunek „pro” kontemplacyjno-zakonny, innym razem kierunek dynamiczno-pastoralny. W każdym bądź razie troska o własne uświęcenie, jak też gorliwe zaangażowanie się duszpasterskie i udział w misyjnym posłannictwie Kościoła stanowi ważne znamię paulińskiej duchowości⁴² Cieszy fakt, że zakon pauliński zachowując swój kontemplacyjno-czynny charakter, na miarę swoich możliwości włącza się w wysiłki współczesnego Kościoła, mające swój wymiar ewangelizacyjny⁴³ Uwzględniając charakter zakonu, ustawodawstwo paulińskie nadal opowiada się za koniecznością łączenia kontemplacji z działalnością apostołską, modlitwy i czynu⁴⁴ Toteż zaprezentowane tu cztery fundamentalne cechy paulińskiej duchowości, które znalazły swój wyraz w *Konstytucjach* obowiązujących od 1987 r., mają charakter konstytutywny i obligatoryjny.

⁴¹ Por. T e r e c k i. *Obyczaje zakonne Paulinów* s. 30-31.

⁴² Por. J. A. N a l a s k o w s k i. *Współczesne zmagania o kształt duchowości paulińskiej – zagrożenie czy szansa?* W: *Od fenomenu do fundamentu* s. 142.

⁴³ Por. J. M a z u r. *Profetyzm i realizm współczesnych wysiłków zakonu nad rozeznaniem własnej tożsamości.* W: *Od fenomenu do fundamentu* s. 21.

⁴⁴ Por. J. A. N a l a s k o w s k i. *Eklezjalno-misyjny wymiar duchowości paulińskiej.* W: *W poszukiwaniu duchowości paulińskiej* s. 141.

BIBLIOGRAFIA

- B o s s l i F.: Sanctus Paulus primus eremita exemplar perfectionis christianae et religiosae, seu commentarius in vitam S. Pauli primi eremitaie a s. Hieronymo Ecclesiae Doctorem conscripta. Viennae 1746.
- C i o ł e k T.: Pobożność maryjna według o. F. Bossli. W: W poszukiwaniu duchowości paulińskiej. Kraków 1999 s. 179-185.
- D e g ó r s k i B.: Korzenie duchowości paulińskiej. Pierwsi mnisi egipscy. W: W poszukiwaniu duchowości paulińskiej. Red. J. A. Nalaskowski, A. Napiórkowski. Kraków 1999 s. 11-65.
- E l m K.: Pauliner und Kartäuser. „Analecta Cartusiana” 83:1981 s. 112-117
- J a b ł o ņ s k i Z. S.: Jasna Góra bliska i daleka. Ze studiów nad Sanktuarium Narodowym, Częstochowa–Jasna Góra 2004.
- K o v á c s E.: Pius VI bei Joseph II. zu Gast. „Archivum Historiae Pontificiae” 17:1979 s. 241-287.
- K u h n E. L.: Powrót do źródeł czy akomodacja? Duchowość szwabskich paulinów w świetle wizytacji. „Studia Claromontana” 19:2001 s. 475-500.
- K u h n E. L.: Szwabska prowincja zakonu paulinów w czasach nowożytnych. „Studia Claromontana” 21:2003 s. 511-586.
- Ł a c e k M.: Duchowość paulińska a duchowość innych zakonów. W: W poszukiwaniu duchowości paulińskiej, Kraków 1999 s. 95-105.
- M a z u r J.: Profetyzm i realizm współczesnych wysiłków zakonu nad rozeznaniem własnej tożsamości. W: Od fenomenu do fundamentu. Kraków 1999 s. 17-23.
- M e i s l s e d e r F.: Desertum asceticum. Posonii 1724.
- N a l a s k o w s k i J. A.: Współczesne zmagania o kształt duchowości paulińskiej – zagrożenie czy szansa? W: Od fenomenu do fundamentu. Kraków 1999 s. 137-169.
- N a l a s k o w s k i J. A.: Eklezjalno-misyjny wymiar duchowości paulińskiej. W: W poszukiwaniu duchowości paulińskiej. Kraków 1999 s. 141-151.
- P a s t e r n a k F.: Powstanie zakonu paulinów i jego najstarsze reguły. „Prawo Kanoniczne” 10:1967 z. 1 s. 194-202.
- P a s t e r n a k F.: Historia kodyfikacji konstytucji zakonu paulinów od 1308 roku. „Nasza Przeszłość” 31:1969 s. 11-74.
- P ł a t e k J. S.: Początki Zakonu Św. Pawła Pierwszego Pustelnika, Częstochowa–Jasna Góra 1989.
- P ł a t e k J. S.: Paulińska pobożność maryjna. Próba syntezy historyczno-doktrynalnej. W: Od fenomenu do fundamentu. Red. J. Mazur. Kraków 1999 s. 61-136.
- P ł a t e k J. S.: Duchowość maryjna paulinów. W: W poszukiwaniu duchowości paulińskiej. Kraków 1999 s. 169-178.
- R y s z k a Cz.: Jasnogórska opowieść. Częstochowa–Jasna Góra 2003.
- Ś w . T o m a s z z A k w i n u: Summa theologica I-II q. 180 a. 3.
- Ś w i d z i ņ s k i S.: Constitutio Ordinis Sancti Pauli Primi Eremitae iuxta textum ante annum 1643 conscriptum. Bonn 1970.
- Ś w i d z i ņ s k i S.: Wie der Paulinerorden zum Mönchsorden wurde. „Studia Monastica” 13:1971 s. 321-329.

- T e r e c k i G.: Directorium spiritualis vitae Fratrum Eremitarum Ordinis Sancti Pauli Primi Eremitae. Cracoviae 1649.
- T e r e c k i G.: Obyczaje zakonne Paulinów. W: Acta Provinciae Polonae Ordinis Sancti Pauli Primi Eremitae. T. I. AJG nr 741 s. 727-728. Tłum. K. Szafraniec. Jasna Góra 1970.
- W i d e r D.: Modlitwa i kontemplacja. W: Kultura życia wewnętrznego. Wrocław 1983 s. 123-136.

SPIRITUALITÀ PAOLINA

R i a s s u n t o

L'Ordine dei paolini, chiamati „bianchi” (da distinguersi dai paolini fondati nel 1914 dal beato G. Alberione), ha una storia e una spiritualità molto ricca ed interessante. L'Ordine esiste in modo formale da più di 700 anni ed è presente in diversi paesi e continenti. I paolini considerano come il loro patrono particolare san Paolo Primo Eremita († 341). L'Ordine si è sviluppato nel XIII sec. in Ungheria, dove fu organizzato dal vescovo Bartolomeo († 1253) e dal beato Eusebio († 1270). L'approvazione definitiva dell'Ordine sulla base della Regola di sant'Agostino ebbe luogo nell'anno 1308 con il papa Clemente V. Insieme allo sviluppo storico dell'Ordine dei paolini si formava anche la sua spiritualità specifica. Gli elementi più caratteristici di questa spiritualità sono: una cura particolare della contemplazione di Dio e della preghiera liturgica, l'ascesi intesa come partecipazione alla kenosi salvifica di Cristo, l'accentuazione della dimensione mariana e quella apostolica della vita cristiana. Questi elementi vengono specificati e sottolineati dalle nuove Costituzioni dell'Ordine di San Paolo Primo Eremita, aggiornate nell'anno 1986.

Traduzione: Krzysztof Burski SSP

Słowa kluczowe: duchowość, uwarunkowania historyczne, kontemplacja Boga, modlitwa liturgiczna, asceza, apostołat.

Key words: spirituality, historical conditions, contemplation of God, Liturgical prayer, asceticism, apostolate.

Parole chiavi: spiritualità, condizioni storiche, contemplazione di Dio, preghiera liturgica, ascesi, apostolato.